

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В.Н. Каразіна**

РУДИК ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 801.5 + 802.0

**КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ТИПИ ВИСЛОВЛЮВАНЬ
ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЗГОДИ/НЕЗГОДИ
В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків - 2000

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі англійської філології Житомирського державного педагогічного університету ім. І.Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Квеселевич Дмитро Іванович, Житомирський державний педагогічний університет ім. І.Франка, завідувач кафедри англійської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор Колегаєва Ірина Михайлівна, Одеський державний університет ім.І.І.Мечнікова, завідувач кафедри лексикології та стилістики

кандидат філологічних наук Фролова Ірина Євгенівна, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, , доцент кафедри перекладу та англійської мови

Провідна установа: Запорізький державний університет, кафедра теорії англійської мови, Міністерство освіти і науки України, , м.Запоріжжя

Захист відбудеться 26 жовтня 2000 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.16 Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (61077, Харків, пл. Свободи, 4).

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Автореферат розісланий 22 вересня 2000 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

доцент Солощук Л.В.

Проблема мовленнєвого спілкування завжди привертала увагу вчених. Мовленнєве спілкування, зокрема, є об'єктом вивчення лінгвістики. Історія лінгвістичних теорій знала декілька поглядів на сутність мовленнєвого спілкування. Доактомовленнєва лінгвістика в особі таких своїх представників, як логіцисти, психологісти, структуралісти, представники формальної (Фортунатовської) школи, представники генеративної граматики (в першу чергу, Н.Хомський), концентрували увагу на дослідженні синтаксичного рівня мови.

І лише у 70-х роках ХХ століття прагматичний поворот у сучасному мовознавстві поклав початок новому напрямку, а актомовленнєвій прагматиці, об'єктом вивчення якої є зв'язок між інтенціями людини та мовою-діяльністю як засобом реалізації даних інтенцій.

Серед усього діапазона можливих комунікативних інтенцій, у досягненні яких зацікавлені учасники різноманітних комунікативних актів, нас передусім цікавить позитивна або негативна оцінка одним співрозмовником мовного внеску іншого. Тому дане дослідження спрямоване на пошук та опис мовних засобів передачі значення згоди/незгоди.

Об'єктом аналізу є висловлювання зі значенням згоди/відмови в сучасній англійській мові.

Предметом даного дослідження є комунікативно-прагматичні характеристики висловлювань зі значенням згоди/незгоди і відповідні комунікативно-прагматичні типи вказаних висловлювань, які розглядаються не ізольовано, а в межах діалогічної єдності.

Актуальність дослідження зумовлена загальною орієнтацією сучасної лінгвістики на вивчення функціонального боку мови, на розуміння мови як діяльності, що служить засобом реалізації інтенцій індивіда. Такі інтенції завжди є особистісно спрямованими, тому аналіз досліджуваного явища пов'язаний з взаємовідносинами комунікантів у мовленнєвому акті (МА). Актуальність даного дослідження, крім того, визначається недостатньою вивченістю такої складної і одночасно досить загальноновживаної комунікативної одиниці, як висловлювання зі значенням згоди/незгоди.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано у межах наукової теми "Проблеми дослідження словникового складу сучасної англійської мови", що розробляється кафедрою англійської філології Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (тема затверджена вченою радою Житомирського державного педагогічного університету імені І.Франка, протокол №7 від 22 лютого 1999 року).

Метою дисертації є виявлення та описання усіх комунікативно-прагматичних типів висловлювань, які мають значення згоди/відмови. Відповідно до обраної мети в дисертації вирішуються такі **завдання**:

визначити поняттєвий апарат дослідження з урахуванням основних положень теорії мовленнєвих актів;

обґрунтувати визначення досліджуваних висловлювань як окремого мовленнєвого акту згоди/незгоди;

виділити основні критерії класифікації висловлювань зі значенням згоди/відмови та створити, у відповідності з цими критеріями, комунікативно-прагматичну типологію вказаних висловлювань;

виявити особливості зв'язку реплік у межах діалогічної єдності з реактивною реплікою, вираженою висловлюванням зі значенням згоди/відмови.

Наукова новизна даного дисертаційного дослідження полягає в тому, тому, що в ньому вперше здійснено спробу дослідження висловлювань зі значенням згоди/незгоди як окремого мовленнєвого акту. Вперше розроблено комплексну класифікацію мовних засобів реалізації мовленнєвого акту згоди/незгоди, в межах якої проаналізовано як типізовані, рекурентні висловлювання, так і вільномодельовані структури зі значенням згоди/незгоди. Вперше здійснено аналіз мовленнєвого акту згоди/незгоди з урахуванням основних параметрів мовленнєвого акту та комунікативних інтенцій мовця, зокрема.

Теоретичне значення дисертації полягає у визначенні й аналізі мовленнєвого акту згоди/незгоди, що є певним внеском в розробку теорії мовленнєвих актів. У даному дослідженні узагальнено й систематизовано знання про прагматичні типи висловлювань, які здатні реалізувати у мовленні значення згоди/незгоди. Результати дослідження можуть сприяти подальшій розробці проблем залежності вибору конкретних мовленнєвих ресурсів від екстралінгвістичних (соціальних та культурологічних) факторів, від комунікативного типу ситуації (орієнтованої на конфлікт чи співпрацю).

Практична цінність дослідження полягає в можливості використання його результатів у курсах теоретичної граматики англійської мови, у спецкурсі з теорії мовленнєвих актів, а також на заняттях з практики англійської мови з метою розвитку діалогічного мовлення. Зібрані у дисертації прагматичні ідіоми зі значенням реактивної згоди/незгоди можуть використовуватись у лексикографічних дослідженнях.

Особистий внесок здобувача полягає у розширенні уявлень про мовленнєві реалізації значення згоди/незгоди, створенні їх докладної класифікації, в описі структурно-семантичних та прагматичних властивостей висловлювань зі значенням згоди/незгоди та якомога повному зібранні зареєстрованих в мовленні рекурентних одиниць зі значенням згоди/незгоди.

Матеріалом дослідження є близько 2800 фрагментів художніх творів британських та американських авторів ХХ століття, які містять висловлювання зі значенням згоди/незгоди. Корпус прикладів одержано методом суцільної вибірки. Усього проаналізовано 104 художні твори 60 британських та американських письменників.

Методологічною основою даного дослідження є принципи діалектики наукового пізнання, а саме: принцип системності, який передбачає пізнання явища з урахуванням його складної внутрішньої структурної організації та взаємозв'язку даного явища з іншими явищами об'єктивної дійсності; принцип єдності форми і змісту.

При виконанні роботи використовувалась комплексна методика, яка включає

традиційні методи лінгвістичного аналізу (методи спостереження та опису), елементи контекстуального аналізу, методи прагматичного аналізу з урахуванням співвідношення між мовним наповненням репліки та намірами учасників комунікативного акту.

На захист виносяться такі основні положення:

1. Висловлювання зі значенням згоди/незгоди являють собою мовні одиниці, специфічна функція яких у мовленні полягає у вираженні згоди або незгоди з реплікою співрозмовника.

2. Висловлювання зі значенням згоди/незгоди є реалізацією мовленнєвого акту згоди/незгоди або негопозитивного МА. Мовленнєвий акт згоди/незгоди є актом вербальної взаємодії мовця і слухача, ілокутивною метою якого є маркування сказаного співрозмовником як такого, що відповідає/не відповідає дійсності або інтересам (можливостям) мовця.

3. За способом реалізації мовленнєві акти згоди/незгоди поділяються на:

- експліцитні та імпліцитні, в залежності від наявності/відсутності у семантичній структурі висловлювання семи очевидної згоди, підтвердження або очевидної незгоди, заперечення;

- однослівні та надслівні, в залежності від рівня формальної організації досліджуваних висловлювань;

- фразеологізовані та вільномодельовані, в залежності від усталеного/оказіонального (occasional) характеру мовних одиниць зі значенням згоди/незгоди.

Відповідно до основного семантичного забарвлення, фразеологізовані одиниці реалізації мовленнєвого акту згоди/незгоди /негопозитивні комунікативи/ поділяються на стверджувальні комунікативи, комунікативи зі значенням дозволу або згоди на виконання певної дії, комунікативи-компроміси, заперечувальні комунікативи, комунікативи зі значенням незгоди на певну дію.

4. Мовленнєвому акту згоди/незгоди, через його реактивний характер, притаманний тісний зв'язок з відповідним ініціативним мовленнєвим актом. Це зумовлює дослідження негативів та позитивів в межах діалогічної єдності з урахуванням їх зв'язку (лексичного, структурного або семантичного) зі стимульною реплікою.

5. Залежно від типу комунікативної установки, якою керуються комуніканти—учасники МА згоди/незгоди, слід розрізняти згоду (незгоду)-співпрацю та згоду (незгоду)-конфлікт. Категоричність у незгоді характеризує діалог-конфлікт, а категоричність у згоді – діалог-співпрацю. Аналогічним чином некатегорична незгода притаманна діалогу-співпраці, а некатегорична згода – діалогу-конфлікту.

6. У діалозі, орієнтованому на конфлікт, адресант мовленнєвого акту згоди/незгоди використовує специфічні стратегії комунікативного захисту від звинувачення (тобто, стратегії заперечення вихідного висловлювання): опозиційні структури, емоційну згоду, безсумнівну згоду, альтернативні описи, стратегію "зникнення агентивності". В основі таких стратегій лежить, по-перше, активне

використання комунікативного внеску співрозмовника у процес спілкування; а по-друге, намагання нейтралізувати найнебезпечніші елементи стимульного висловлювання на фоні експліцитного погодження з реплікою співрозмовника в цілому.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та списку літературних джерел, які слугували матеріалом аналізу. Загальний обсяг дисертації становить 174 сторінки тексту, у тому числі основний зміст (вступ, три розділи, висновки) – 155 сторінок.

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються об'єкт та предмет дослідження, формулюється мета та завдання роботи, її наукова новизна, теоретичне значення та практична цінність, викладаються основні положення, які виносяться на захист.

Перший розділ містить аналіз літератури щодо місця негопозитивних висловлювань у системі мовленнєвих актів, інформацію про наявні в науковій літературі класифікації реактивних реплік підтвердження й заперечення та про найбільш поширені мовні засоби реалізації значення згоди/незгоди. У розділі обґрунтовується справедливність твердження про існування мовленнєвого акту згоди/незгоди, а отже, і про доцільність виділення крім відомих прагматичних типів речень ще двох типів – позитиву та негативу; досліджуються основні характеристики мовленнєвого акту згоди/незгоди.

У **другому розділі** наводиться класифікація мовних засобів реалізації МА згоди/незгоди, а також лексикографічний аналіз комунікативів згоди/незгоди за даними найвідоміших словників розмовної англійської мови.

Третій розділ присвячений взаємодії мовця і слухача у межах МА згоди/незгоди. У розділі досліджуються види зв'язків між репліками обох комунікантів, їх комунікативні наміри та типи комунікативних установок (на співпрацю чи на конфлікт), якими вони керуються, беручи участь у МА згоди/незгоди. Значна увага приділяється взаємодії комунікантів у межах діалогу-конфлікту. Крім того, у розділі розглядаються фактори, які впливають на відбір мовцем конкретного мовного матеріалу (культурологічні та соціальні).

У **висновках** сформульовано узагальнені результати дослідження, окреслено можливі перспективи подальших досліджень та викладено рекомендації щодо практичного використання отриманих результатів.

Апробація роботи. Основні положення й результати роботи обговорювалися на засіданнях кафедри англійської філології Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (1994-1999 рр.), на Міжнародній науковій конференції молодих вчених "Актуальные проблемы современной лингвистики" (Мінськ, 1996), на III Міжнародній науковій конференції IATEFL (Одеса, 1996), на IV Міжнародній науковій конференції IATEFL (Харків, 1997), на Всеукраїнській науковій конференції "Проблеми методичної підготовки студентів-філологів у педвузі" (Житомир, 1996), на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Творче, практичне і критичне мислення" (Житомир, 1997).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображені у п'яти статтях й п'яти тезах виступів на наукових конференціях.

Основний зміст роботи.

Під сутністю прагмалінгвістики у даному дослідженні розуміється функціональний підхід до аналізу речення [Богданов В.В., Почепцов Г.Г., Сусов І.П. та ін.], при якому речення являє собою елемент складної надсистеми, підпорядкованої у своїй організації більш високому в ієрархічному відношенні принципу. З усіх найближчих надсистем, елементом яких є речення, прагматику цікавить входження речення до надсистеми речення і мовець з його комунікативними намірами, а також до надсистеми речення і слухач з його комунікативними очікуваннями [Сусов І.П.]. Тому прагмалінгвістика зосереджує увагу не на структурних особливостях мовних одиниць, а на меті, з якою вони вживаються. Комунікативною метою висловлювань, які досліджуються в даній роботі, є підтвердження або спростування стимульного висловлювання співрозмовника. Висловлювання-підтвердження схематично прокоментуємо дієсловом "погодитися" (agree), а висловлювання-заперечення - дієсловом "непогодитися" (disagree).

Оскільки зазначені дієслова, по-перше, є мовленнєвим вираженням названої дії (є одночасно і дією, і повідомленням про неї), по-друге, реалізують певну немовленнєву інтенцію (підтвердити або спростувати попереднє висловлювання), по-третє, здійснюють запланований вплив на співрозмовника (вжиті, щоб вплинути на поведінку адресата), можна зробити висновок про існування мовленнєвого акту згоди/незгоди. Тому надалі ми розглядаємо висловлювання зі значенням згоди/незгоди як прояв мовленнєвого акту згоди/незгоди, як негопозитивні висловлювання.

Під *мовленнєвим актом згоди/незгоди* ми розуміємо акт вербальної взаємодії мовця і слухача, ілюкативною метою якого є маркування сказаного співрозмовником як такого, що відповідає/не відповідає дійсності або інтересам (можливостям) мовця. Негопозитивний мовленнєвий акт належить до класу реактивних МА.

У першому розділі аналізуються два основних класи мовних засобів, за допомогою яких можна досягти комунікативної мети підтримати або заперечити репліку співрозмовника. Вони представлені експліцитними та імпліцитними позитивами й негативами. Для експліцитних мовних засобів вираження згоди/незгоди обов'язковою є повна реалізація в структурі речення елементів значення згоди/незгоди, в імпліцитній реакції значення згоди/незгоди не отримує словесного оформлення в структурі речення.

Два інших класи мовних одиниць, які здатні передавати значення згоди/незгоди, розрізняються залежно від ступеня усталеності таких одиниць і представлені готовими мовленнєвими структурами (комунікативами) та вільномодельованими утвореннями з ситуативним, факультативним значенням

згоди/незгоди. Використовуючи у даному дослідженні термін "комунікативи", ми керувалися поглядами О.А.Земської на комунікативи (релятиви) як один з трьох класів незмінних значимих слів російської мови. О.А.Земська, відносячи до комунікативів слова і надслівні утворення, визначає їх як неподільні незмінні одиниці, які функціонують у вигляді самостійних висловлювань і вживаються в мовленні зі значенням реакції на слова співрозмовника або ситуацію спілкування.

Відповідно до рівня їх формальної організації, усі мовні засоби вираження згоди/незгоди поділяються на однослівні та надслівні (фрази та речення). Об'єктом значної кількості досліджень є саме однослівні комунікативи.

Ще одним важливим аспектом дослідження негопозитивних висловлювань є їх семантичне забарвлення. Він дозволяє виділити одиниці зі значенням ствердження, припущення, сумніву, невпевненості та заперечення.

Дотримуючись усіх вищезазначених аспектів й деталізуючи кожен виділений тип, у другому розділі ми спробували створити повну та чітку систему висловлювань зі значенням згоди/незгоди. Негопозитивні висловлювання поділяються на експліцитні та імпліцитні. Під експліцитними засобами вираження згоди/незгоди ми розуміємо висловлювання, у семантичній структурі яких присутня сема очевидної згоди, підтвердження або очевидної незгоди, заперечення. Усі інші висловлювання ми відносимо до імпліцитних позитивів і негативів. Експліцитну згоду/незгоду виражають лише комунікативи, адже наявність семи очевидної згоди/незгоди характерна для замкнутого ряду одиниць, яким притаманний високий ступінь рекурентності: *"I believe if I'd have married you," Ma said, you'd have committed bigamy long ago.* *"More than likely."* (H.E.Bates). *"...Sonia mentioned your plans for Christmas dinner. Obviously you'd discussed it."* *"Wrong!" he said crisply* (M.Way).

Імпліцитна ж згода/незгода може виражатися як певними комунікативами: *He took a deep breath. "Five hundred a day." Jason didn't even blink. "Done."* (J.Collins). *"...that little fish wasn't about to eat us."* *"Little!" Sanders said. "That thing was at least seven feet long."* *"If it was five feet, I'm the King of Spain. Water magnifies everything"* (P.Benchley), так і вільномодельованими утвореннями, які передають значення згоди/незгоди ситуативно. Такі утворення мають форму реактивних типів. До таких типів належать:

- Репліки-відповіді, які інформують співрозмовника про обставини, умови або причини згоди/незгоди, підтвердження/ заперечення: *"Excuse me," said the man, "but is Mr Jimson dead?" "Last week," I said* (J.Cary). *"Come on," Jim said, "let's have a cognac."* *"Cognac makes my heart thump"* (J.Redgate). Такі реактивні репліки містять не власне згоду або відмову, а лише обставини чи умови, за яких відбувається певна реакція. У висловлюваннях такого типу саме взаємозв'язок стимулу та реакції надає останній статусу позитива або негатива.

- Репліки-відповіді, які підтверджують або заперечують зміст репліки-стимулу в перебільшеній чи зменшеній формі: *"You're sure you're an expert at this?" She twinkled. "The best"* (F.Michaels). *"No problem at the gate?" Wager asked. "Not even a sneeze"* (J.Redgate).

- Репліки-відповіді, що мають значення компромісу, поступки: ...*"I saw Hurstwood today, and he wants us to go to the theatre with him..." "We'll go, won't we?" "If you think so," she answered (Th.Dreiser).*

- Репліки-відповіді, які підтверджують або заперечують ідею репліки-стимулу, посилюючи свою реакцію порівнянням: *"Can you keep your mouth shut?" 'e asks me. "Like a clam," says I (W.S.Maugham). TYRONE. You weren't in your right mind...-You were drunk. EDMUND. I was stone cold sober (Eu.O'Neill)*

- Репліки-відповіді із субстантивованими сполучниками та деномінізованими іменниками як засіб вираження імпліцитної незгоди: *"...sugar, you are here on one of the most beautiful islands in the world. And I am not letting you go anywhere until I have personally shown you around." "Buts" He placed a finger on her lips. "No buts" (J.Collins).*

- Реактивні репліки, що підтверджують або заперечують репліку-стимул, використовуючи частину складного речення, яка починається сполучником сурядності або підрядності: *MARY. ...It wasn't until after Edmund was born that I had a single grey hair. Then it began to turn white. TYRONE. (...) And that made it prettier than ever (Eu.O'Neill) "I'm here", he offered after a few more bites. "Because I'm sick", she replied. "Because I was worried about you" (A.Broadbrick).*

- Висловлювання, які зазнали прагматичного транспонування, також здатні перейти до розряду імпліцитних позитивів або негативів, перетворюючись при цьому з прямих на непрямі мовленнєві акти (за Л.М.Медведєвою), чи з буквальних на небуквальні МА (за Л.П.Чайкою). Основними прагматичними типами речень, які внаслідок прагматичного транспонування значень, можуть реалізовувати значення згоди/незгоди, є квеситиви, констативи, директиви: *BEATIE. Are you going to live in this house all your life? JENNY. You gonna buy us another? (A.Wesker). Then he said, "Let me use your phone, will you?..." "Help yourself", Jim said (J.Redgate).*

Імпліцитно виражати заперечення можуть і деякі морфологічні категорії. Вони реалізуються в стверджувальних структурах, при цьому стверджувальне значення висловлювання частково нейтралізується. Так, умовний спосіб дієслова стає засобом вираження імпліцитного заперечення завдяки своїй здатності описувати не реальні, а уявні факти: *"It's a progressive disease, Mr.Amberville." "Forgive me, Doctor, but couldn't it possibly be something else?" "I wish it could be" (J.Krantz).*

Видо-часові форми також здатні надавати незаперечним структурам заперечного значення. Дієслова тривалого виду можуть виражати імпліцитне заперечення в незаперечних структурах, оскільки вони описують дію в динаміці, в розвитку, а не як закінчену: *SHOGO. Have you taken hostages? PRIME MINISTER. We're taking them sir (E.Bond).* Аналогічне явище спостерігаємо і у висловлюваннях з дієсловами у минулому часі, який не є реальністю для теперішнього, і тому легко набуває значення нереальності: *"Is he married?" General Brook asked. "He was", MacNeal said...(J.Redgate).* На відміну від минулого часу, теперішній час дієслів не має передумов для надання описуваній дії значення нереальності, і реактивна репліка набуває значення згоди, підтвердження: *"Come*

back to bed", Joannie said. She lay back down and pulled on Jim's hand. "I thought you were sleepy", Jim said. "I am", Joannie said (J.Redgate).

Після розгляду місця готових мовних одиниць (комунікативів) у системі засобів вираження згоди/незгоди були визначені основні категоріальні ознаки комунікативів: 1) їх специфічна функція як самостійних інтонаційно оформлених неподільних утворень; 2) спільне значення реакції на сусідню репліку або дану ситуацію; 3) їх рекурентне використання у закріплених актомовленнєвих контекстах. Функціями комунікативів у мовленні є: комунікативна (реалізують пропозиційну інформацію, повідомляють про неї адресата), прагматична (впливають на адресата, підказуючи йому ракурс сприйняття інформації), експресивна (виражають певний психологічний стан адресанта). На нашу думку, як однослівні, так і надслівні ідіоми відповідають зазначеним категоріальним ознакам комунікативів і здатні виконувати їх специфічні функції. Таким чином, керуючись визначенням, яке відносить до ідіоматики усі види вторинних експресивних номінацій незалежно від рівня їх організації, за прагматичні ідіоми ми приймаємо окремі слова і надслівні утворення, які відповідають вищезгаданому критерію. Лексикографічний аналіз комунікативів згоди/незгоди показує, що словники ідіом англійської мови містять одиниці усіх трьох рівнів.

Прошарок однослівних комунікативів згоди і незгоди представлений такими одиницями, як *absolutely!, naturally!, positive!, O.K., capital!; rubbish!, nuts!, rot!* та ін. На рівні надслівних комунікативів зустрічаємо ідіоми *for sure, without question, just the ticket, just what the doctor ordered, and how!, not half!; not for a pension!, not for all the tea in China!, no dice!, no go!, all in the eye!, when two Sundays come together, till a blue moon* та ін. Комунікативами наступного рівня є рекурентні речення, які передають значення згоди/незгоди: *I didn't fall off a Christmas tree, I am not from Missouri, d'you want jam on it?, thank you and good night!, orchids to you, dear!; you've hit the bull's eye!, that's the ticket!, it's a go!* та ін. Слід відзначити ряд мовних одиниць, представлений у словниках ідіомою *"Can a duck swim?!"* зі значенням *"Yes, of course!; obviously!; well, naturally!"*. Однак у художній літературі цей ряд продовжують такі ідіоми як *Does Streisand sing? (J.Collins)* та *Do chickens have lips? (M.Atwood): "What about a car?" "Would a chauffeured Cadillac be suitable?" Does Streisand sing? This was turning out to be too good to be true (J.Collins).*

Негопозитивні висловлювання, як і реалізація будь-якої іншої мовленнєвої дії, функціонують у межах певної діалогічної єдності (ДЄ), що за теорією діалогу є елементарною одиницею спілкування. Тому, відповідно до трьох відомих типів надфразового зв'язку між репліками у діалозі (структурного, лексичного та семантичного), маємо три типи діалогічних єдностей, які містять позитиви або негативи у складі реактивної репліки. Розглянувши усі типи таких ДЄ, вважаємо за необхідне зазначити, що надфразові зв'язки між репліками ДЄ здебільшого існують не у чистому вигляді, а у взаємопоєднанні.

Реалізація МА згоди/незгоди найчастіше відбувається в одному з видів

діалогічної єдності - у діалозі "питання - відповідь". У.Ленерт говорить про існування чотирьох стандартних комплексів, утворених стимулами - питаннями та реакціями - відповідями: 1) довідкове запитання — інформативна відповідь; 2) люб'язне запитання — люб'язна відповідь; 3) стратегічне запитання — стратегічна відповідь; 4) запитання-прохання — відповідь-дія. Позитиви та негативи, як показує дослідження, вживаються в усіх цих комплексах: 1) *DOALTY: He saw the crops in Port? BRIDGET: Some. (B.Friel)*; 2) *"Mornin', Sam", he said softly. "Mornin'", Sam replied, squinting at Packer. ... "It's gonna be a hot one", Packer said, the usual early morning greeting. "Wait till August", Sam said, the standard reply to the usual early morning greeting. "You okay?" Packer asked. "Never felt better" (J.Grisham)* (позитивна реакція, виражена заперечною конструкцією, є люб'язною відповіддю, яка містить не реальну інформацію, а лише очікуваний співрозмовником соціальний штамп. Це доводить і контекстне оточення двох останніх реплік діалогу - *usual, standard*, - і макроконтекст роману, де Сем - вбивця, якому до виконання смертного вироку залишився один місяць); 3) *"You're gonna let a twenty-six- year-old kid take your case?" This irritated Sam a bit. " I don't exactly have lots of choices at this moment in my life" (J.Grisham)*. Щодо комбінації "запитання-прохання — відповідь-дія", то, оскільки реакція у даній єдності не має мовного вираження, вона не становить інтересу для даного дослідження. Отже, позитиви і негативи вживаються у стандартних комплексах, утворених стимулами-питаннями й реакціями-відповідями, функціонуючи як інформативна відповідь, люб'язна відповідь і як стратегічна відповідь.

Оскільки згода/незгода розглядається у даній роботі як мовленнєвий акт, а мовленнєвий акт - як складова діалогічної єдності, елементарної одиниці спілкування, то за основні параметри МА згоди/незгоди приймаємо: фактор мовця, слухача, акту висловлювання, пропозиціонального змісту, наміру (інтенції) та мети.

Відповідно до позиції мовця та до описаних вище надфразових зв'язків позитивів та негативів у межах певної діалогічної єдності, слід розрізняти такі типи негопозитивних висловлювань, як протиставні негативи й пояснювальні негативи. Основою їх диференціації є характер смислових зв'язків між стимульною та реактивною репліками МА згоди/незгоди. У випадку жорсткого спростування, протесту, відмови, побудованих за принципом контрастування аргументів, має місце використання у даній ДЄ протиставного негатива: *STEPHEN: In other words? Some men are honest and some are scoundrels. BARBARA: Bosh. There are no scoundrels (B.Shaw)*. При вживанні пояснювального негатива негативна реакція у ДЄ виражена висловлюванням зі значенням причини або мотиву відмови: *"I tell you, Mister Charlton, you come in and have a bite o'dinner with us. No, no trouble. Tons o' grub -" "I've eaten, thank you. I've eaten" (H.E.Bates)*.

Аналогічним чином слід диференціювати й позитивні висловлювання на протиставні, коли принцип жорсткого контрастування аргументів реалізується через підтвердження змісту попереднього висловлювання власним аргументом (*JIMMY. You're too ignorant. CLIFF. Yes, and uneducated (J.Osborne)*), та

пояснювальні, які виконують функцію обґрунтування наслідку, причини згоди або підтвердження (*Sanders looked at Gail. "You killed one?" "I didn't mean to, I had no choice" (P.Benchley)*).

Підсумовуючи особливості структурного складу МА згоди/незгоди, можна виділити такі відмінні характеристики негопозитивного мовленнєвого акту: 1) зв'язок позитива/негатива з реплікою-стимулом (пояснювальний чи протиставний); 2) посткомунікативна сила позитивів та негативів (якщо організатор негопозитивної репліки погоджується або не погоджується на виконання певної дії, на надання або ненадання певної інформації, то після реалізації даного МА він повинен організувати свою діяльність таким чином, щоб співвіднести свої дії з тими вимогами, які накладають на нього висловлені ним зобов'язання).

Від типу установки, якою керуються комуніканти у діалогічному мовленні, залежить протікання діалогу як конфліктного чи як такого, що спрямований на співпрацю. Ці типи діалогу різняться не лише інформаційним змістом, лексичним наповненням та інтонаційною оформленістю, але й стратегіями комунікативного впливу. Так, у діалозі, спрямованому на конфлікт, може реалізуватися такий вид незгоди на звинувачення, як застосування опозиційних структур, коли ресурси репліки співрозмовника використовуються для побудови власного висловлювання, метою якого є спростування попереднього мовленнєвого утворення: *"What are they planning to do with Sam?" "Execute him." "Execute, gas, exterminate, kill, call it what you want. But it's murder, Carmen. Legal murder. It's wrong, and I'm trying to stop it. It's a dirty business, and if I have to bend a few ethics, I don't care." "It stinks." "So does the gas chamber." (J.Grisham)*

Організатор передостанньої репліки *"It stinks"*, Кармен, різко засуджує позицію іншого співрозмовника, Адама. Адам, вживаючи граматичну структуру *So does...*, імпліцитно погоджується з думкою співрозмовника (*It (bending ethics) stinks*), але змінює предмет, з яким пов'язаний присудок. Опозиційні структури завжди прикріплюються до стимульного мовленнєвого утворення, перетворюючи його провідну ідею у повну протилежність тому, що мав на увазі мовець.

Іншим видом емоційного заперечення у суперечці є емоційна згода як крок до подальшої незгоди. В аргументативних єдностях чергуються згода та незгода. Для того, щоб розрізнити ці явища, потрібно дещо більше, ніж просто знання лексики. Як відомо, конфліктуючі сторони іноді виражають емоційну згоду (*wonderful!* або *oh, sure!*), але ми не сприймаємо це як погодження з поглядами опонента - навпаки. У діалозі конфліктного характеру, чим емоційнішою є згода, тим рішучіше вона інтерпретується як крок до опозиції. Щодо контексту підтримуючого характеру, то в його межах рішуча згода інтерпретується відповідно.

Явищем, спорідненим з емоційною згодою, є **безсумнівна згода**. Як свідчить аналіз ілюстративного матеріалу, згода без вагань в аргументативному контексті є, як правило, кроком до незгоди. Чим більш неохоче висловлюється згода під час суперечки, тим ймовірніша її трансформація в поступку, і навпаки:

"I hope you're not going to be difficult, Sam."... "Difficult?" Sam asked. "Why would I be difficult? I intend to cooperate fully with the state while it goes about its business of killing me. I'm a good patriot. I would vote and pay taxes if I could. I'm proud to be an American ... and at this moment I'm still very much in love with my precious state, even though it plans to gas me. I'm a model prisoner, George. No problems out of me." Packer was thoroughly enjoying this as he waited at the end of the tier. ... "I'll be back," Nugent shouted angrily at Sam. (J.Grisham)

Відношення, в яких знаходяться комуніканти (Сем — в'язень, засуджений до смертної кари через газову камеру, та Джордж Наджент — його наглядач), зумовлюють протікання наведеного діалогу як орієнтованого на конфлікт. У такому контексті безсумнівна та несподівана згода у репліці Сема вживається зі значенням заперечення.

Одним із різновидів негопозитивного спілкування (тобто, взаємозумовленого обміну репліками, одна з яких виражена позитивом або негативом), на нашу думку, є мовленнєва ситуація звинувачення :: виправдання (як непогодження зі звинуваченням). Такому виду мовленнєвої взаємодії, як показує дослідження, також притаманні власні формули негативної реакції.

Альтернативні описи є одним з основних проявів реакції непогодження зі звинуваченням, суть якого полягає у перефразуванні звинувачуванням слів звинувачувача: *The great man's suspicion was soon confirmed. Burke was seeing Roberta West regularly '...with so many detectives running around in the case, you could hardly keep your meetings with Roberta West a secret.' 'It's no secret, old chap! I just don't like making a display of my personal life' (E.Queen)*. У наведеному прикладі версія звинувачуваного висвітлює події під дещо іншим кутом зору. Таким чином, відповідач захищає себе від версії звинувачувача (яка може виявитися більш шкідливою для відповідача), уникаючи її прямого заперечення. Альтернативні описи, і особливо ті з них, які вживаються з *just* та *only*, пропонують власну, менш негативну інтерпретацію потенційно небезпечних імплікацій репліки звинувачувача.

Ще однією захисною стратегією, притаманною комунікативній ситуації звинувачення :: виправдання, є зникнення агентивності, яка полягає у заниженні звинувачуванням власної активної участі в подіях, що обговорюються: *'Our information is that you and Armando were having an affair behind Mrs Armando's back.' ... 'I ... I don't know, really, how I got into it. It just seemed to happen' (E.Queen)*. Наведений приклад ілюструє засіб, використовуючи який, звинувачуваний намагається уникнути відповідальності за свої дії, одночасно погоджуючись зі звинуваченням. У власній інтерпретації подій, що сталися, звинувачуваний відводить собі роль лише стороннього спостерігача; реальність подій при цьому не заперечується, але активна участь звинувачуваного старанно маскується.

Отже, діалогу конфліктного характеру (суперечці, звинуваченню і т. д.) притаманні власні стратегії комунікативного захисту: опозиційні структури, емоційна згода, безсумнівна згода, альтернативні описи, стратегія "зникнення агентивності". В основі таких стратегій лежить, по-перше, активне використання

комунікативного внеску співрозмовника; а по-друге, намагання нейтралізувати найнебезпечніші елементи стимульного висловлювання при експліцитному погодженні з реплікою співрозмовника в цілому.

Аналіз даних дослідження доводить, що згода/незгода є явищем структурно неоднорідним. Існують декілька факторів, які впливають на використання мовцем тих чи інших мовних засобів при передачі значення згоди/незгоди у конкретній ситуації спілкування. По-перше, явище згоди/незгоди з поглядами співрозмовника є явищем культурно зумовленим і являє собою складову культурної поведінки людини. Вибір мовленнєвих ресурсів залежить від ступеня зацікавленості комунікантів у предметі розмови, найближчих інтерактивних цілей співрозмовників та сфери погодження/непогодження - з фактами чи з поглядами (при виокремленні фактологічних та експресивних позитивів/ негативів).

До того ж, мовленнєві ресурси вибірково використовуються учасниками комунікативного акту відповідно до конкретної ситуації спілкування, яка об'єднує такі базові фактори, як стать та ступінь знайомства. Аналізуючи фактичний матеріал, можна дійти висновку, що, хоча істотні відмінності між мовою жінок та чоловіків відсутні, все ж чоловіки та жінки по-різному вирішують питання, які саме комунікативні ресурси використати у даній ситуації. Щодо спілкування друзів та незнайомих людей, найістотнішою відмінністю у використанні мовних засобів цими двома соціальними групами є те, що при спілкуванні чужинців негативна реакція, як правило, викликає значне психологічне напруження.

Як показує лінгвістичний аналіз, згода/незгода з ідеєю співрозмовника є явищем, яке, з одного боку, пов'язане зі структурами та стратегіями процесу спілкування, а з другого боку - з соціальними та культурними структурами та процесами. Отже, при вивченні цього явища не слід обмежуватися лише набором граматичних правил, стилістичних варіацій, характеристик мовленнєвих актів. Дискурсний аналіз має містити елементи соціального та культурологічного аналізу. Саме тому розглянуті в даній дисертації проблеми можуть одержати подальший розвиток у працях, спрямованих на контекстне дослідження процесу спілкування (розуміючи під контекстом не лише міжособистісні, ситуаційні фактори взаємодії, але й соціальне та культурологічне оточення мовленнєвої діяльності).

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Рудик *И.Н.* Коммуникативы согласия/несогласия в современном английском языке // Питання германської філології та методики викладання германських мов: Зб. статей. – Житомир.: ЖДПІ, 1996. – С. 126-131.

2. Рудик *И.Н.* Коммуникативы согласия/несогласия в словарях идиом современного английского языка // Актуальні питання романо-германської філології. Дослідження молодих вчених. – Житомир: Поліграфіка, 1997. – С. 63-69.

3. Рудик *І.М.* Експліцитні та імпліцитні засоби вираження згоди/відмови,

підтвердження/заперечення в англійській розмовній мові // Вісник Харківського державного університету. – 1997. – № 390. – С. 136-138.

4. Рудик І.М. Мовленнєві характеристики категорій підтвердження та заперечення // Вісник Київського лінгвістичного університету. – Серія *Філологія*. – 1998. – Т.1, № 1. – С. 126-131.

5. Рудик І.М. Незгода на звинувачення у діалозі-конфлікті // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 1999. – № 461. – С. 246-251.

6. Рудик І.Н. К вопросу об обучении акторечевым реакциям подтверждения/согласия и несогласия/отказа // Матеріали конференції "Проблеми методичної підготовки студентів-філологів у педвузі". – Житомир. – 1996. – С. 60-61.

7. I.M.Rudyk. On Teaching Response Words of Consent and Dissent // 3rd IATEFL-Ukraine International Conference "English Language Teaching for the 21st Century in Ukraine". – Odesa. –1996. – P. 106-107.

8. I.M.Rudyk. Explicit and Implicit Ways of Expressing Consent/ Dissent in Modern English // 4th IATEFL-Ukraine Annual Conference "English in the 21st-Century". – Kharkiv. – 1997. – P. 107-109.

9. Рудик І.Н. Прагматическое транспонирование предложений в высказывания со значением согласия/несогласия, подтверждения/ отрицания (на материале произведений Б.Шоу) // Материалы научной конференции молодых исследователей "Актуальные проблемы современной лингвистики". – Минск. – 1997. – С. 40-42.

10. Рудик І.М. Надфразові зв'язки позитивів/негативів у цілісній системі критичного світосприймання // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Творче, практичне і критичне мислення". – Житомир. – 1997. – С. 143-147.

Рудик І.М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди/незгоди в сучасній англійській мові. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 - германські мови. - Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2000.

Дисертацію присвячено вивченню комунікативно-прагматичних особливостей висловлювань, які підтверджують або спростовують репліку співрозмовника в сучасній англійській мові. У роботі обґрунтована можливість визначення досліджуваних висловлювань як окремого мовленнєвого акту. Виділено основні аспекти класифікації висловлювань зі значенням згоди/незгоди та, у відповідності з ними, встановлено комунікативно-прагматичну типологію вказаних висловлювань на фоні їх зв'язку з реплікою-стимулом. Описано вплив екстралінгвістичних факторів на функціонування досліджуваних одиниць.

Ключові слова: англійська мова, згода/незгода, мовленнєвий акт,

комунікативно-прагматична типологія, репліка-стимул, екстралінгвістичні фактори.

Рудик І.Н. Коммуникативно-прагматические типы высказываний со значением согласия/несогласия в современном английском языке. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. - Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, Харьков, 2000.

Диссертация посвящена разновидностям реализации речевого акта согласия/несогласия, — негопозитивным высказываниям. Последние в работе понимаются как речевые действия адресата, которые являются реакцией на предыдущую реплику собеседника и призванные либо поддержать её (в случае позитивов), либо опровергнуть её (в случае негативов). Значение согласия/несогласия присуще реактивной реплике. Организатор стимульной реплики выступает в роли адресата речевого акта согласия/несогласия. Поэтому данный речевой акт (РА) относится к ретроспективным РА.

В работе анализируются основные типы языковых средств, с помощью которых можно достичь коммуникативную цель поддержки или опровержения реплики собеседника, выделяются критерии классификации этих средств. В работе представлена коммуникативно-прагматическая типология высказываний со значением согласия/ несогласия. В зависимости от наличия или отсутствия в их семантической структуре семы очевидного согласия, подтверждения или очевидного несогласия, отрицания, позитивы и негативы подразделяются на эксплицитные и имплицитные.

В зависимости от устойчивого или окказионального (occasional) характера исследуемых единиц, выделяются негопозитивные коммуникативы и свободно моделируемые образования со значением согласия/несогласия. Свободно моделируемые образования передают значение согласия/несогласия ситуативно. Основными категориальными признаками коммуникативов в работе признаны: 1) их функция как самостоятельных интонационно оформленных неделимых образований; 2) общее значение реакции на соседнюю реплику или конкретную ситуацию; 3) их рекуррентное использование в определённых акторечевых контекстах. Руководствуясь определением, которое относит к идиоматике все виды вторичных экспрессивных номинаций независимо от их синтаксической структуры, прагматическими идиомами (коммуникативами) в исследовании признаются как отдельные слова, так и сверхсловные единицы, соответствующие указанным критериям.

Следующим аспектом исследования высказываний со значением согласия/несогласия является основная семантическая окраска негопозитивных коммуникативов.

В связи с реактивным характером негопозитивных высказываний последние исследуются в работе на фоне их связи с репликой-стимулом, в рамках диалогического единства. Не связанные между собой отдельно взятые реплики

приобретают законченный смысл лишь при рассмотрении их в едином диалогическом пространстве. Реализация РА согласия/несогласия чаще всего происходит в одном из видов диалогического единства – в диалоге "вопрос – ответ". Результаты исследования показывают, что в вопросно-ответных комплексах позитивы и негативы функционируют как информативный ответ, любезный ответ и как стратегический ответ.

От типа установки, которой руководствуются коммуниканты в диалогической речи, зависит протекание диалога как конфликтного или ориентированного на сотрудничество. Эти виды диалога отличаются не только информационным содержанием, лексическим наполнением и интонационным оформлением, но и стратегиями коммуникативного воздействия. Так, диалогу конфликтного характера (спору, обвинению и т.д.), присущи собственные стратегии коммуникативной защиты от обвинения: оппозиционные структуры, эмоциональное согласие, неожиданное согласие, альтернативные описания, стратегия "исчезновения агентивности". В основе таких стратегий лежит, во-первых, активное использование коммуникативного вклада собеседника в процесс общения, а во-вторых, попытка нейтрализовать самые опасные элементы стимульного высказывания на фоне эксплицитного согласия с репликой собеседника в целом.

В ходе исследования был выявлен целый ряд единиц, которые эксплицитно или имплицитно в определённом языковом окружении могут выражать значение подтверждения или опровержения реплики собеседника. Выбор определённых языковых средств в конкретной коммуникативной ситуации обусловлен культурологическими и социальными факторами (полом и степенью знакомства коммуникантов).

Ключевые слова: английский язык, согласие/несогласие, речевой акт, коммуникативно-прагматическая типология, стимульная реплика, экстралингвистические факторы.

Rudik I.M. Communicative-Pragmatic Types Of Utterances Expressing Agreement/Disagreement in Modern English. - Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology by speciality 10.02.04 - Germanic Languages. - Kharkiv V.N. Karazin National University, Kharkiv, 2000.

The dissertation explores communicative and pragmatic properties of English utterances, recognizing or opposing initial assessments. Utterances expressing agreement/disagreement are defined as cases of a specific speech act and classified according to the main functional-pragmatic criteria. This study investigates agreement/disagreement within a context connected with a previous speaker's remark. It suggests that agreement/disagreement be viewed as culturally and socially conditioned.

Key words: English, agreement/disagreement, speech act, functional-pragmatic typology, initial assessment, cultural and social factors.